

ise *ed-Ḍu'afâ'* adlı eserinde zikretmiştir (*es-Şikât*, I, 13). Onun bu eserinde yer alan bütün râvilerin sika olması gerekirken birçoğu hakkında, "Rivayetinde hata ederdi"; "Vehme kapılırdı"; "Tedlîs yapardı" gibi cerh nitelikli kusurlara da işaret edilmiş olması, müellifin sika saydığı kimselerde belli bir orana kadar bu tür kusurların bulunabileceğini kabul etmesiyle açıklanmaktadır. Ona göre sika râvi doğruları yanlışlarından çok olan kimsedir. *es-Şikât*'ta mevcut bazı râvilerin bir yönüyle sika, bir başka yönüyle zayıf olarak gösterilmesi (müştebeh) hususuna açıklık getirilmiş, böyle râvilerin *Kitâbü'd-Ḍu'afâ' bi'l-'ile'*inde ayrıca zikredileceği belirtilmiştir (*a.g.e.*, VI, 27; IX, 1). Bu husus müellifin bir çelişkisi veya gafleti ya da iki farklı ictihadı olarak değerlendirilmiştir.

Eserde kendi bid'atına davet etmeyen bid'at ehli birçok râvi de yer almakta (*a.g.e.*, VI, 140), müellif bu râvileri yeri geldiğinde savunmaktadır. İbn Hibbân, cerhedildiği bilinmeyen ve rivayetleri sadece tanınmış bir kişi tarafından nakledilen 100'e yakın râviyi de eserine almış, onların cerhedildiği ortaya çıkıncaya kadar âdil sayılmaları gerektiğini söylemiştir. Bu durumda başkalarının "mechûlül'-ayn, mestûr, mechûlül'-hâl" dediği birçok râvi ona göre sikadır. Eserde yer alan, sika olduklarını sadece kendisinin belirttiği iddia edilen râvilerin çoğu bu gruptandır. Meselâ Saîd b. Cübeyr'den rivayet ettiğini söylediği Eyyûb el-Ensârî adlı râviden söz ederken (*a.g.e.*, VI, 60) onu tanımadığını, babasını bilmediğini, hakkında herhangi bir cerh yapılmadığını belirtmiş, daha sonra zabt ve itkân sahibi olarak bilinen tek râvisi Mehdî b. Meymûn'un ondan münker olmayan bir hadis rivayet ettiğini hatırlatmış ve bu yolla Eyyûb'dan meçhûliyet halinin kalktığına hükmederek onu eserine almıştır. *es-Şikât*'ta güvenilirlikleri sorgulanmak amacıyla yer verilen râviler de vardır. Nitekim müellif, Mukanni' adlı râviden rivayeti bulunan Feza' adlı Kâdisiye Savaşı gâzisi bir râviyi değerlendirirken onu da sahâbî olduğu söylenen şeyhini de tanımadığını, onları rivayetlerine güvendiği için değil tanıtmak maksadıyla eserinde zikrettiğini belirtmektedir (*a.g.e.*, VII, 326).

İbn Hibbân, *es-Şikât*'ta meçhul râvilerde yer verdiği ve bazı konularda hataya düştüğü iddiasıyla Nâsirüddin el-Elbânî tarafından şiddetle eleştirilmiştir. Elbânî, *es-Şikât*'ta yer almaması gereken 100 kadar râvi hakkında *Teyşîru itifâ'i'l-hillân*

bi-Şikâti İbn Hibbân adlı bir eser üzerinde çalıştığını belirtmiş (*Şaḥîḥu Mevâridi'z-zam'ân*, I, 18), eserde var olduğunu ileri sürdüğü diğer hataları müellifin aceleciliğine, geriye dönüp yazdıklarını tashih etmemesine veya ömrünün buna yetmemesine bağlamıştır (*a.g.e.*, I, 51). Ancak Elbânî'nin bir kısım iddialarında haklı olmadığı, eleştirilerinde *es-Şikât*'ın aslını kullanmak yerine başka müellifler tarafından yapılan eksik ve yanlış alıntılara güvendiği için hataya düştüğü belirtilmiştir. Heysemî'nin, *es-Şikât*'ı *Tertîbü Şikâti İbn Hibbân* adıyla alfabetik olarak sıraladığı kaydedilmektedir.

Birçok yazma nüshası bulunan *es-Şikât*, Muhammed Abdülmüid Han yönetiminde Muhammed Abdürreşîd tarafından neşredilmiştir (I-IX, Haydarâbâd 1393-1403/1973-1983). Bir heyet, eserdeki isim ve madde başlıklarını *İtmâmü'l-in'âm bi-tertîbi mâ verede fi Kitâbi's-Şikât li'bni Hibbân mine'l-esmâ'i ve'l-a'lâm* adıyla sıralamış (Bombay 1408/1987), Hüseyin İbrâhim Zehrân da esere *Câmi'u fehârisi's-Şikât* adlı bir dizin hazırlamıştır (Beyrut 1408). *es-Şikât*'ın sîret ve halifeler bölümü *es-Sîretü'n-nebeviyye ve aḥbârü'l-hulefâ'* (nşr. Hâfız Aziz Bey el-Kâdirî, Beyrut 1407/1987; I-II, Beyrut 1417/1997), sadece sîret kısmı *es-Sîretü'n-nebeviyye* (nşr. Abdüsselâm b. Muhammed Allûş, Beyrut 1420/2000), sahâbe tabakasıyla ilgili bölümü *Târîḥu's-şahâbe ellezîne ruviyye 'anhümü'l-aḥbâr* (nşr. Bûrân ed-Dannâvî, Beyrut 1408/1988) adıyla yayımlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hibbân, *es-Şikât* (nşr. Muhammed Abdürreşîd), Haydarâbâd 1393-1403/1973-83, I, 11-13; VI, 27, 60, 140; VII, 326; VIII, 2; IX, 1; a.mlf., *el-Mecrûḥîn*, neşredenin girişi, s. y-m; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, II, 316; III, 581; Heysemî, *Mevâridü'z-zam'ân ilâ zevâ'idü İbn Hibbân* (nşr. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî), Dimaşk 1411/1990, neşredenin girişi, I, 27-29, 37-39; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, I, 13-14; a.mlf., *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 304; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî* (nşr. Abdülvehhâb Abdüllatîf), Medine 1379/1959, s. 53-54; Sezgin, *GAS*, I, 190; M. Abdullah Ebû Suaylik, *Muḥammed b. Hibbân el-Büstî*, Dimaşk 1415/1995, s. 53-55; Mahmûd Saîd Memdûh, *et-Ta'rif bi-evhâmî men kaseme's-sünen ilâ şaḥîḥ ve za'îf*, Dübey 1421/2000, I, 387-439; M. Nâsirüddin el-Elbânî, *er-Ravûz'd-dânî fi'l-fevâ'idü'l-hadişîyye* (haz. İsmâ Mûsâ Hâdî), Amman 1422, s. 17-24, 56, 66, 67, 91, 108, 118, 165, 171; a.mlf., *Şaḥîḥu Mevâridi'z-zam'ân*, Riyad 1422/2002, I, 11-57; Mehmet Ali Sönmez, *İbn Hibbân ve Cerh-Ta'dil Metodu*, İstanbul, ts. (Umran Yayınları), s. 29-33.

MEHMET ALİ SÖNMEZ

SİKÂYE

(السكاية)

Mekke'de zemzemle
ve su işleriyle ilgili görev.

Sözlükte "sulamak, su kabı, sulama yeri, suculuk" gibi anlamlara gelen *sikâye*, terim olarak "Mekkeliler'in ve hac günlerinde Kâbe'yi ziyaret için gelenlerin su ihtiyacı karşılama görevi" demektir. Kelime Kur'an-ı Kerim'de bir âyetle "su kabı" mânasında (Yûsuf 12/70), diğer bir âyetle ise terim anlamıyla (et-Tevbe 9/19) geçmektedir.

Hz. İbrâhim'den beri Kâbe'yi ziyaret için Mekke'ye gelenler Allah'ın misafiri kabul edilmiştir. Önceleri şehrin ve Kâbe'yi ziyaret edenlerin su ihtiyacı halktan toplanan yardımlarla karşılanıyordu. Daha sonra *sikâye* görevini bunu bir itibar ve şeref vesilesi olarak gören zenginlerle Mekke ve Kâbe'nin yönetiminde etkin olan kabile reisleri üstlenmiş, bu görevi Hz. Peygamber'in dördüncü kuşaktan dedesi Kusay b. Kilâb kurumsallaştırmıştır. Kusay, Mekke'de oturanları "Allah'ın komşuları", hac için gelenleri "Allah'ın misafirleri" ve "evinin ziyaretçileri" diye tanımlamış, onlar için hac günleri yiyecek ve içecek hazırlanmasını teklif etmiştir (İbn Sa'd, I, 60). Mekkeliler onun bu teklifini kabul edince bu iş için her yıl para ve mal toplanarak bir bütçe oluşturulması gelenek olmuştur. Bu bütçenin bir kısmı *sikâye* için harcanırken önemli bir kısmı rifâde hizmetine tahsis edilmiştir (bk. RİFÂDE).

Mekke halkının ve misafirlerin su ihtiyacını karşılamak için kuyular kazdıran Kusay, Kâbe'nin etrafına koydurduğu deriden yapılmış havuzlara su doldurarak *sikâye* hizmetini başlattı. Bazan hacılara süt de ikram ediliyordu. Kusay yaşlanınca *sikâye* görevini oğlu Abdüddâr'a vasiyet etti ve ölümünden sonra bu hizmet onun tarafından sürdürüldü. Ezrakî, Kusay'ın *sikâye* ile birlikte bazı görevleri diğer oğlu Abdümenâf'a verdiğini ileri sürerse de (*Aḥbâru Mekke*, I, 110) bu bilgi diğer kaynaklar tarafından teyit edilmemektedir. Abdüddâr'ın görevi devralmasının ardından Abdümenâf'ın oğulları Hâşim, Mutta-lib, Nevfel ve Abdüşems sayı ve itibar bakımından daha üstün olduklarını, hac ve Kâbe ile ilgili bu görevlerin kendilerine verilmesi gerektiğini belirterek onlara karşı mücadeleye giriştiler. Araya giren kişiler,

sidâne ve livâ görevleriyle Dârünnedve yöneticiliğinin Abdüddârûğulları'nda kalmasını, sikâyenin de aralarında bulunduğu bazı görevlerin ise Abdümenâfoğulları'na verilmesini teklif ederek iki tarafı yatıştırdılar. Hz. Peygamber'in büyük dedesi Hâşim bu teklifin kabulünden sonra sikâye görevini üstlendi. Hacıların ve Kureyş kabilesinin su ihtiyacını gidermek amacıyla Mekke'de Bezr ve Sicille adlı iki büyük kuyu kazdırdı. Sikâye ve rifâde görevleri için harcanan paranın dörtte birini kendi bütçesinden karşılayan Hâşim'in ölümünden sonra bu görev önce küçük kardeşi Muttalib'e, ardından oğlu ve Hz. Peygamber'in dedesi Abdülmuttalib'e intikal etti. Zemzem Kuyusu'nu yeniden ortaya çıkararak Mekkeliler'e ve Kâbe'yi ziyaret edenlere tahsis eden, sikâye ve rifâde görevlerine bu kuyunun işlerini de ilâve eden Abdülmuttalib'in toplumdaki şeref ve itibarı daha da arttı; sikâye hizmetinin alanının genişlemesi Hâşimoğulları için bir övünç kaynağı oldu (İbn Hişâm, I, 169; Fâkihî, II, 19). Abdülmuttalib'den sonra sikâye görevi oğlu Ebû Tâlib'e geçti. Sikâye görevinin Abbas'a, rifâde görevinin ise Ebû Tâlib'e geçtiği şeklindeki rivayet (Ezrakî, I, 112) doğru değildir. İslâmiyet'in ilk yıllarında da sikâye ve rifâde hizmetlerini yürüten Ebû Tâlib malî durumu bozulunca kardeşi Abbas'tan önce 10.000, ertesi yıl 15.000 (veya 14.000) dirhem borç almak zorunda kaldı. Üçüncü yıl borcunu ödeyemeyince bu görevleri Abbas'a devretti (Belâzürî, I, 64; İbn Kesîr, II, 230). Tâif'teki bağlarından ve burada bağcılık yapanlardan borç olarak Abbas'ın 8 (630) yılında Mekke'nin fethinden kısa bir süre önce Medine'ye hicret etmesine kadar Mekke'de kalmasıyla bu görevi arasında bir bağlantı kurulmaktadır. Hatta sikâye ve rifâde görevlerinin elinden alınacağı endişesiyle müslüman olduğunu açığa vurmadığı ve bu görevinden dolayı Hz. Peygamber'in onun hicret etmesine izin vermediği ileri sürülmektedir (İbn Sa'd, IV, 11-12).

Mekke'nin fethi sırasında Abbas ve Hz. Ali sikâye ve hicâbe görevlerinin kendilerine verilmesini isteyince Hz. Peygamber sikâye görevini Abbas'a verdi (Ezrakî, I, 114). Resûl-i Ekrem bu esnada yaptığı konuşmada, "Kâbe'nin hizmeti ve hacılara su temini dışında geçmişe ait bütün övünç vesileleri, kan ve mal davaları şu iki ayağımın altındadır" diyerek (*Müsned*, II, 36, 103) Câhiliye devrinde övünç sebebi olan

Kâbe ve Mescid-i Harâm'la ilgili diğer görevlere son vermiştir. Sikâyenin ve Mescid-i Harâm'ı imar etmenin Allah'a ve âhîret gününe iman ve Allah yolunda cihada denk olmadığını vurgulayan âyet (et-Tevbe 9/19) gerek Câhiliye devrinde gerekse İslâm'ın ilk döneminde bu görevleri yürütenin iftihar vesilesi olduğunu ve birçok amelden üstün görüldüğünü ortaya koymaktadır. Hz. Peygamber, Vedâ hacında devesinin üzerinde iken zemzemden bir miktar getirilmesini istemiş ve içtikten sonra, "Sünnet olarak algılanmaya-çağını bilseydim ben de sizinle birlikte buradan su çekerdim" buyurmuştur (*a.g.e.*, I, 76, 372; Müslim, "Hac", 147). Sikâye görevini Benî Hâşim'de bırakan Resûl-i Ekrem bu sözleriyle onlardan bu göreve sahip çıkmalarını istemiş ve zemzemden su çekmenin hac menâsıkine dahil olmadığını göstermeyi amaçlamıştır (İbn Sa'd, IV, 18; İbn Kesîr, V, 164). Bu sırada sikâye görevlisinin hazırladığı şerbetten de (nebîz) içmiş (Fâkihî, I, 287), daha sonra sikâye görevlisinin elinden zemzem ve şerbet içmek âdet olmuştur (*a.g.e.*, II, 59-60).

Sikâye hizmeti Abbas'tan sonra oğlu Abdullah'a geçti ve ardından onun soyundan gelenler tarafından yerine getirildi. Emevîler, Hâşimoğulları'na hiçbir idarî görev vermedikleri halde bu hizmetin onlarda kalmasına müsaade ettiler (Belâzürî, IX, 77; İbn Abdürabbih, V, 349). Hz. Ali'nin oğlu Muhammed b. Hanefiyye, Abdullah b. Abbas'a başvurarak sikâye hizmetinde hak talebinde bulundu. İbn Abbas, sikâyenin Câhiliye devrinde ve Hz. Peygamber dönemindeki uygulamalarını anlatarak kendilerinde kalması gerektiğine onu ikna etti (Ezrakî, I, 114-115). Sikâye hizmetini üstlenenler Mescid-i Harâm'da yapılan değişiklik ve düzenlemelerde söz sahibiydiler. Onların görüşü alınmadan düzenlemeler yapılması ihtilâflara sebep oluyordu (*a.g.e.*, II, 59-60; Fâkihî, II, 72). Halife Mansûr sikâye görevine âzatılarından Ebû Rezîn'i vekil olarak tayin etmişti (İbn Kesîr, II, 230). Eyüp Sabri Paşa, Mekke dışında ikamet eden Benî Abbas'ın sikâye hizmetine Zübeyrîler'i vekil ettiğini, hatta onların hilâfet makamından aldıkları beratla bir süre bu görevi üstlendiklerini zikrettikten sonra özellikle Abbâsîler döneminden itibaren Mescid-i Harâm'ın çeşitli yerlerinde sikâye görevlisinin denetiminde çok sayıda görevlinin bu hizmeti yürüttüğünü kaydeder (*Mir'âtü'l-Haremeyn*, I, 977). Bu ifadeden başlangıçta tek bir kişi

tarafından üstlenilen sikâye hizmetinin bir kamu görevi haline getirildiği anlaşılmaktadır.

Mekke'nin fethinden sonra sikâye görevi sadece zemzemle ilgili hale geldi ve bunu üstlenen görevli için Zemzem Kuyusu'nun yakınında özel bir yer inşa edildi. Sikâyetü'l-Abbâs adıyla bilinen, içerisinde sikâye hizmetiyle ilgili çeşitli malzeme ve eşyanın saklandığı yapının üzerine Emevîler zamanında sikâye görevlisi Süleyman b. Ali el-Abbâsî tarafından bir kubbe yaptırıldı. Abbâsî Halifesi Mehdî-Billâh'tan itibaren birçok defa yenilenen Kubbetü's-sikâye'de bazı önemli günlerde Makâm-ı İbrâhim'de teşhir edilen Zeyd b. Sâbit mushafı ile diğer mushaf ve kitapların muhafaza edildiği bir dolap bulunmaktaydı. Mescid-i Harâm'la ilgili bazı malzemeler ve kaybolan eşyalar burada korunma altına alınır. Osmanlılar döneminde birkaç defa tamir ettirilen ve benzer amaçlarla kullanılan Kubbetü's-sikâye, Suudi Arabistan Devleti tarafından yapılan Mescid-i Harâm ile ilgili düzenlemeler bağlamında zemzem yer altına alınırken ortadan kaldırıldı.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, I, 76, 372; II, 36, 103; İbn Hişâm, *es-Sîre* (nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî), Kahire 1987, I, 143, 163, 169; İbn Sa'd, *et-Tabakât* (nşr. M. Abdülkâdir Atâ), Beyrut 1410/1990, I, 58, 60, 63-64, 67, 104; IV, 11-12, 18; Ezrakî, *Ahbarü Mekke* (Melhas), I, 110, 112-115; II, 55, 58-60, 215; Fâkihî, *Ahbarü Mekke* (nşr. Abdülmelik b. Abdullah b. Dehîş), Mekke 1407/1986-87, I, 287; II, 19, 23, 51-52, 56-60, 65, 70-72, 83-86; V, 176, 183; Fesevî, *el-Ma'rife ve't-târîh*, I, 68; Belâzürî, *Ensâb* (Zekkâr), I, 64; IV, 9, 21-24; IX, 77; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, X, 94-96; İbn Abdürabbih, *el-İlkü'dü'l-ferid* (nşr. Abdülmecid et-Terhîni - Müfid M. Kumeyha), Beyrut 1407/1987, V, 349; İbn Battûta, *Tuhfetü'n-nüzzâr*, I, 159; Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (nşr. Ali Abdüsâtir v.dğr.), Kahire 1408/1988, II, 230, 343; V, 164; Takıyyüddin el-Fâsî, *Şifâ'ü'l-garâm* (nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî), Beyrut 1405/1985, I, 416, 538; II, 138; Ali b. Tâceddin es-Sincârî, *Menâ'ihü'l-kerem fî ahbârî Mekke ve'l-Beyt ve vülâti'l-Harem* (nşr. Cemîl Abdullah M. el-Misrî v.dğr.), Mekke 1419/1998, I, 410, 413; II, 404-405; III, 50, 489, 542; V, 263; *Mir'âtü'l-Haremeyn*, I, 310, 977, 986; Hüseyin Abdullah Bâselârne, *Târîhu 'imâretü'l-Mescidi'l-Harâm*, Cidde 1400/1980, s. 193-198; W. Montgomery Watt, *Hz. Muhammed Mekke'de* (trc. Ramî Ayas - Azmî Yüksel), Ankara 1986, s. 26; M. Habib el-Hile, *et-Târîh ve'l-mü'errihün bi-Mekke*, Mekke 1994, s. 326; Mustafa S. Kûçukaşçı, *Cahiliye'den Emevîler'in Sonuna Kadar Haremeyn*, İstanbul 2003, s. 121-122; G. R. Hawting, "The Sacred Offices of Mecca from Jahiliyya to Islam", *Jerusalem Studies in Arabic and Islam*, XIII, Jerusalem 1990, s. 64.

